

УНИВЕРБИЗАЦИЯТА В ТЕЛЕВИЗИОННИТЕ ПРЕДАВАНИЯ

Биляна Тодорова
(*Благоевград, България*)

Статията си поставя за цел да изследва универбизацията като словообразуващо средство в телевизионните предавания по подобие на няколко проучвания за вестникарските текстове. Проследява се структурата на употребените универбати, както и техните функции и стилистична окраска.

В последните години мнозина автори обръщат внимание на универбизацията като един от начините за постигане на разговорност във вестникарските статии (Караянева, 1999; Замбова, 1999; Стоянов, 1999; Стоянова, 2005; Цонев, 2011 и др.). Тъй като колоквиализацията е характерна и за голяма част от устните журналистически текстове (Замбова, 1999), а и разговорността е много по-характерна за устната реч като първична, решихме да проверим до каква степен универбизацията се среща за телевизионните предавания и какъв е видът на използваните универбати.

В това изложение най-напред ще представим границите на понятието универбизация, ще споменем предаванията, които сме наблюдавали, както и целта, задачите и предварителната хипотеза. След това ще представим резултатите от наблюдението, съответните изводи и въпросите, които то поставя. Целта на тази статия не е да представи статистически значими данни, тя няма претенции за изчерпателност, но може да послужи като отправна точка за последващи по-задълбочени изследвания.

1. Универбизация — граници на понятието

Универбизацията е термин, обозначаващ нееднороден процес на преобразуване на цели словосъчетания в лексеми. Тя е типично

средство за „икономисване“ на езикови средства, „израз на човешкия стремеж да се предаде максимум информация чрез минимум езикови средства“ (Зидарова, 2008: 211). Този стремеж към икономия е твърде характерен за разговорния стил, затова често се определя като разговорен маркер. В същото време обаче за разговорната реч е характерно и словното излишество, а универбизацията и въобще езиковата икономия не са характерни само за разговорната реч.

За разпространението на универбизацията като термин и като словообразователен трансформационен модел принос имат най-вече трудовете на М. Докулил, М. Хелцъл и А. Йедличка въз основа на постановките на А. В. Исаченко (Благоева, 2003). За нея са писали М. Виденов (Виденов, 1976), Вл. Мурдаров (Мурдаров, 1983), Цв. Карастойчева (1984), В. Радева (Радева, 2007), Св. Караянева (Караянева, 1999), Кр. Стоянов (1999), Ел. Кяева (2001), Р. Железарова (2002), Д. Благоева (Благоева, 2003), В. Зидарова, (2008), Р. Цонев (2011) и мн. др.

Според Зидарова (2008: 211) универбизацията представлява преминаване от по-сложен в структурно отношение комплекс (словосъчетание, съставна дума, сложна дума) към по-прост (проста дума). Проявата на лексикална икономия се състои в намаляване количеството на знаците при запазване на семантиката. Подобно мнение изразяват Кяева (2001), Благоева (2003), Бонджолова (2006) и Радева (2007). Авторките наблягат на факта, че като начин на словообразуване универбизацията не разполага със собствени словообразователни средства, а заимства чужди, като преобразува бинарни структури (словосъчетания) в еднословни единици, запазвайки тяхната семантика. Казано с други думи, „универбизацията е преход на репродуктивно аналитично наименование в равнозначно на него синтетично название“ (Кяева, 2001: 147).

Карастойчева стеснява обхвата на понятието, приемайки, че универбизацията е трансформационен начин за съкращаване на словосъчетание, при който настъпва морфологична адаптация на остатъчния компонент, който „възстановява предишната си лексико-граматична принадлежност“ с помощта на наставка (Карастойчева 1984: 17).

В тази статия ще приемем схващането на по-голямата част от авторите, които смятат, че преобразуването на номинативно

словосъчетание от типа А+N в лексема чрез различни морфологични и морфолого-синтактични средства (суфиксация, субстантивация, композиция и абревиация) при запазване на смисъла, е универбизация.

2. Универбизацията и разговорната реч

Според Виденов (1976: 29) универбизираните структури са характерни за разговорния стил, а многословните – за книжовния. Тук няма да обсъждаме доколко е актуално подобно разделение на разговорен и книжовен стил и припокриването на понятието разговорен стил с понятието разговорна реч и на понятието книжовен стил с понятието книжни стилове.

Разговорността като понятие е твърде разтегливо по обем – Хр. Станева (2001: 51) например смята книжовно-разговорната реч (КРР) за част от СБКЕ и изключва от книжовния език некнижовните езикови формации като диалектите, жаргона и просторечието, като обаче отчита пряката връзка на КРР с некнижовните езикови формации, с които тя си взаимодейства, „и през нея те влизат най-напред в публицистичния стил, в художествения стил, а и в другите стилове” (Станева, 2001:51). Универбизацията има своето място не само в книжовно-разговорната реч, но и в диалектите и жаргона (Виденов, 1976), като стилистичната окраска на универбатите може да варира в зависимост от семантиката на лексемата.

На наличието на универбизация в писмените вестникарски текстове вече е обръщано внимание – универбизирани структури се срещат във вестници, определяни като „жълта преса” (Цонев, 2011), във вестници, определяни като „политически таблоиди”, а и в образците на т.нар. „сериозна преса” (Стоянов, 1999: 148; Стоянова, 2005: 89). Ако приемем тезата на Виденов, че универбизацията е разговорно явление, то в този случай можем да говорим за нея като за „маркер”, т.е. като за неприсъща на медийната сфера.

По презумпция разговорни елементи би трябвало по-лесно да проникват в електронните медии, тъй като техните предавания, маркари и в огромната си част предварително подготвени и следващи сценарий, по-трудно се поддават на редакция, има условия за проникване на разговорни (диалектни, жаргонни и т.н.) следи в речта не

само на журналистите (които биха ги използвали със стилистична цел, за сближаване на езика с този на зрителя и интервюирания), но и на техните събеседници, които може да не принадлежат на социални групи, спазващи нормите на СБКЕ (отново причините могат да са различни – от невладееене на нормата до индивидуално/ групово нейно negliжиране със стилистична цел).

3. Цел, задачи и хипотеза

Затова и си поставихме за цел да проследим доколко универбизацията като езиково явление се среща в телевизионните предавания. Тъй като понятието „телевизионно предаване” е твърде разтегливо, конкретните задачи, които си поставихме, бяха:

- Да се изберат и прослушат записите на различни предавания в телевизионния ефир и да се извадят универбатите, използвани в тях;

- Да се проследи какви по структура са тези универбати;

- Да се проследи дали различните предавания имат чувствителни разлики в употребата на универбати (отново посочваме, че статията няма за цел да представи статистически значими данни, наблюденията върху тези избрани предавания биха могли да бъдат отправна точка за по-нататъшни изследвания);

- Да проследи дали употребените универбати се срещат често в речта на журналистите, или в речта на техните събеседници;

- Да проследи дали употребените универбати имат стилистична окраска, т.е. дали са стилистично маркирани като експресивни и разговорни; дали са вече навлезли в езика, или са оказионализми и т.н.

За тази цел проследихме няколко телевизионни предавания: „Отечествен фронт” (13.06. 2009), НОВА; „Отпечатьци” (18.09. 2011), БТВ; „Новини” (30.09.2011, 13 ч.), НОВА; „БТВ новините”, (30.09.2011, 17 ч.); „На кафе” (27.10.2011), НОВА; „Карбовски директно” (10.12.2011), НОВА.

Избраните предавания са от двете частни ефирни телевизии в България. Те са с по-комерсиален профил в сравнение с „казионната” БНТ, а журналистите, чиито предавания проследяваме, са на екран

вече доста дълго време и част от тях са публично известни с неформалния си, дори вулгарен на моменти език. Очакванията ни за честа употреба на универбати в тези предавания бяха свързани и с факта, че универбизация се среща дори при назоваването на тези телевизии и техни предавания – Нова телевизия от известно време се представя само като НОВА, а новините на БТВ се наричат „БТВ новините” (Радева, 2007:63). Предварителната ни хипотеза беше, че като характерна за разговорния стил, универбизацията ще е по-често срещана в предавания като „Отечествен фронт”, „На кафе” и „Карбовски директно”. Освен това очаквахме универбизации да има и в „Отпечатъци”, предаване също основано на диалога, който предполага и известна спонтанност на речта. Най-обработени и стандартизирани са текстовете на новините, където би трябвало разговорните елементи да са най-малко. В същото време обаче наблюденията в българската преса не показват сериозно различие между използването на универбати във вестници като „24 часа” и „Дневник” за периода 1999–2004, въпреки че първият вестник е определен често като хибриден, а вторият е смятан за представител на „сериозната преса” (Стоянова, 2005: 89).

4. Резултати и изводи

След обработката на данните от наблюдението стигнахме до следните изводи:

4.1. Прослушаните 5 часа телевизионно време не потвърждават хипотезата за твърде честата употреба на универбати в изследваните предавания. Освен че универбатите са малко на брой (22 лексеми и още 7 лексеми, образувани с помощта на афиксоиди), те са различни като словообразователни модели и на този етап наблюдението ни не показва обвързаност на определени модели с определен тип предаване.

4.2. Видове универбати, които се срещат в телевизионните предавания, са:

- *Суфиксални универбати*

Суфиксалните универбати се получават чрез добавяне на суфикс, с помощта на който носещият основната семантика атрибут

се номинализира, а опората на словосъчетанието отпада. Продуктивните суфикси са *-к(а)*, *-арк(а)*, *-ачк(а)*, *-ник*, *-ец* и др. (Цонев, 2011: 32).

В изследваните от нас текстове липсват суфиксални универбати, с изключение на *тройка* (инспекторите на трите институции – Европейска комисия, Европейска централна банка и Международен валутен фонд) – универбат за название на комисия с наставка – *к(а)* (Благоева, 2003: 9). Лексемата се среща в новините на БТВ и в „Отпечатъци”.

- *Универбати с нулева суфиксация*

От универбатите с нулева суфиксация, които „се образуват, като основата на адекватния компонент в изходното номинативно словосъчетание се подлага на дезинтеграция, без да се добавя наставка” (Благоева, 2003:), се срещат *резерва* (резервен състезател); *контрола* (контролна среща) („Новини” по НОВА, Спортни новини); *чартъри* (чартърни полети) („Отпечатъци”); *попфолк* („На кафе”).

- *Универбати – композити*

Универбатите, които са получени чрез средствата на композицията (Зидарова, 2008: 212), са: *екоентустиасти* („Новини”, БТВ); *туроператор* („Отпечатъци”); *еврозоната* („Отпечатъци”). В тази група можем да сложим и лексеми, образувани с различни афиксоиди (Зидарова, 2008: 212), макар че тяхното включване при универбатите е спорно: *видеоматериал*, *суперромантично* („На кафе”); *кинокритик*, *киноизкуство*, *свръхбогатите* („Отпечатъци”); *бизнесдама*, *бизнесинтереси* („Отечествен фронт”).

- *Универбати – субстантивирани прилагателни имена*

Универбатите, получени със средствата на морфолого-синтактичното словообразуване, са т.нар. субстантивирани прилагателни: *високо кръвно* (налягане); *второ висше* (образование); („Новини”, Нова); *кръвно* (налягане) („БТВ новините”); „работех в *Японския*” (хотел) („Карбовски директно”); „с *дежурния*” (полицай); *обезобразена* (жена); *някакви богати* (хора); *добрите и страхливите*

(хора) („Отечествен фронт“); „някакви изпращащи, някакви посрещщи“ (хора) („Отпечатащи“); *попфолк* (музика) („На кафе“).

• *Универбати с отстранен атрибутивен елемент*

Универбатите, получени със средствата на лексико-семантичното словообразуване, са с отстранен атрибутивен елемент – този тип е ограничен като възможност за универбиране, за разлика от сравнително често срещаната в речта субстантивация: *в Щатите* („На кафе“); (олимпийска) *квота* („Новини“, НОВА).

4.3. Данните от прослушването на корпуса не показват почеста употреба на универбати в предаванията от диалогичен тип, в които разговорните елементи са по-изразени. Напротив, 7 от универбатите се срещат в новините, които обхващат едва 1/10 от общото прослушано телевизионно време. Бихме могли да предположим, че употребата на универбати е зависима и от темата на обсъждане и тази хипотеза би била добра отправна точка за последващо проучване.

4.4. В изследваните от нас предавания по-голямата част от универбатите са използвани от журналистите (13 лексеми). Възможните хипотези, които обясняват този факт, са, че универбатите, като отдавна навлязло в употреба средство за постигане на езикова икономия, отдавна не са само разговорно маркирани, особено когато не става въпрос за суфиксални универбати. Специално внимание изисква анализът на употребата на универбати в спортните новини – 3 от лексемите се срещат именно там.

4.5. Липсват универбати, които бихме могли да определим като *оказионализми* или като силно стилистично маркирани употреби. Този факт работи в полза на хипотезата, че универбатите, използвани в телевизионните предавания, често са специфични, характерни за областите на политиката и икономиката, и се използват по-скоро за пестене на време и за по-стегнат изказ (въвеждането в употреба на универбати като *спецсѝд*, *винетка*, *офшорка*, *компенсаторка* и мн. др. стана именно чрез медиите).

В обобщение можем да кажем, че универбизацията не е често използвано средство за постигане на разговорност в телевизионните

предавания. В изследвания корпус честотата на универбатите е по-голяма в новинарските предавания, липсват стилистично оцветени универбати, което ни провокира да предположим, че това словообразователно средство не се използва за постигане на разговорност, а за стегнат изказ при изразяване на определени често срещани обекти и субекти от политическия и икономическия живот на страната. Разбира се, тези наблюдения се основават на твърде малък и недостатъчен като обем корпус от предавания и затова по-скоро поставят въпроси, отколкото дават отговори.

БИБЛИОГРАФИЯ

Благоева 2003: Благоева, Д. Универбизацията в най-новото славянско словообразуване (върху материал от българския, руския и чешкия език)// Съпоставително езикознание, 2003, кн. 3, с. 5–21.

Бонджолова 2006: Бонджолова, В. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен *доктор*. В. Търново, 2006.

Виденов 1976: Виденов, М. Универбизацията – присъща черта на българския разговорен стил. – Език и литература, 1976, № 4, 28–35.

Железарова 2002: Железарова, Р. Универбизация или мултивербизация? // Съпоставително езикознание, 2002, № 1, 48–53.

Замбова 1999: Замбова, Ант. Лексикални характеристики и експресивни цели на съвременния български популярен печат. // Български език и литература (електронна версия), 1999, № 1. Също и в: Електронно списание LiterNet, 17.02.2001, № 2 (15) <<http://liternet.bg/publish2/azambova/pechat.htm>> (26.01.2012).

Зидарова 2008: Зидарова, В. Прояви на лексикална икономия в съвременния български език // Научни трудове. ПУ “Паисий Хилендарски”, Том 46; Кн. 1; Сб. А Интеркултурният диалог – традиции и перспективи: Езикознание, 2008, с. 211–219.

Карастойчева 1984: Карастойчева, Цв. Универбизация с каламбурен ефект.// Език и литература, 1984, № 5, 35–49.

Караянева 1999: Караянева, Св. Активизация на универбирането в съвременната публицистична реч.// Езикът и съвременността. Проблеми на социолингвистиката, 6. София, 1999, 99–102.

Кяева 2001: Кяева, Ел. Универбизацията при *nomina attributiva* в българските говори, В: Българският език през 20. век, под ред. на В. Радева, 2001, 146–154.

Мурдаров 1983: Мурдаров, Вл. Съвременни словообразователни процеси. София, 1983.

Радева 2007: Радева, В. В света на думите. Структура и значение на производните думи, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2007.

Станева 2001: Станева, Хр. Стилистика на българския книжовен език, В. Търново, 2001.

Стоянов, 1999: Стоянов, Кр. Обществените промени (1989-1996) и вестникарският език, С., 1999.

Стоянова, 2005: Стоянова, Б. Структура на вестникарския текст (върху материали от новата българска преса (1999–2004). Дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор”, Благоевград, 2005.

Цонев 2011: Цонев, Р. Стари и нови суфиксални универбати във вестник “Уикенд” (за периода 01.01.2010 31.12.2010 г.)// Езиков свят, 2011, Т. 9, кн. 1, 31–36.

UNIVERBATION IN THE TV BROADCAST

Bilyana Todorova

(Blagoevgrad, Bulgaria)

The aim of the paper is to investigate the univerbation as a word-forming device in TV broadcast similar to several newspaper articles researches. We make a study of the structure of the words, made by univerbation, as well as their function and stylistic nuance.